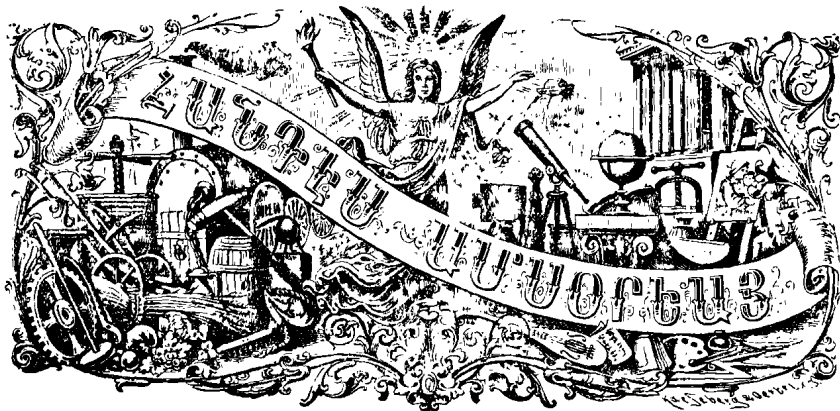

ԲԱՐՈՅՆԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԽՍՏԳԻՏՆԿԱՆ

Ի Գ. ՅԱՐԻ 1909

Տարեկան 15 ֆր. ոսկի — 6 ռբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 ռբ.:
Մեկ թիս կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

Թիի 12, ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Կ Ե Ն Ս Ս Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՍՏԵՓԱՆ ԲԺԻՇԿ ԳԵՈՐԳԵԱՆ

(ՍԱՐԳԻՍ ԲԺԻՇԿ ԳԵՈՐԳԵԱՆ)

կամ ՏՕՔԹՈՐ ՃՕՐՃԵԱՆԻ

արիներ առաջ՝ երբ
Զփռանիոյ «Ար-
շարյոյս Արարա-
տեան» թերթն աչքէ կան-
ցնէի, անոր 1842—1843ի
մէկ քանի թիւերուն մէջ, ա-
ռաջին անգամն ըլլալով կը
կարդայի ԲԺԻՇԿ ՍՏԵՓԱՆ ԳԵ-
ՈՐԳԵԱՆ անունը, որ կը գտնուէր՝ Սիւնեաց ըն-
կերութեան համար բաժանորդագրուող Գա-
հրէարնակ Հայերու ցանկին մէջ¹:

Տարիներ յետոյ, իսկաւթայի «Ազգասէր»,
թերթին 1847ի մէկ թիւին մէջ կը հանդիպէի
ՆԻԿՈՍԻԴԱՅԻ ՍԱՐԳԻՍ ԳԵՈՐԳԵԱՆ բժիշկի

մը, որ Սուէզի մէջ՝ Դաղդիոյ Տէրութեան բա-
նակատար եղած էր¹:

Մասնաւոր ուշադրութիւն էին գրաւած
այս երկու անունները, որոնք՝ մակամունով նոյն
գրեթէ բնակավայրով ալ նոյն, կասկած կու
տային, թէ մի գուցէ մէկ անձ ըլլան, Արշարյոյս
Արարատեանին կամ Ազգասէրին մէկ սեալ
սպագրութեամբն իրարմէ տարբեր ներկայա-
ցուած:

1897էն ի վեր հետաքրքիր էի, ըստ մը՝
տեղեկութիւն մը գտնելու այս մասին:

Գրեցի նախ Նիկոմիդիա, ուր՝ իմ յարգոյ
բարեկամս Ծանօթ դեղաբան Յովհաննէս Էֆ.
Պուլլութեան երկար եւ մանրազննին հետախու-
ղելով, չկրցաւ Նիկոմիդացի Սարգիս Գեորգեան
անունով բժիշկի մը մասին տեղեկութիւն ինձ
գտնել: Պուլլութեանի Ծերերունի Հայրը Սերովբէ
աղա, որ համարաւոր դեղագործ մըն էր, եւ
Նիկոմիդիոյ անցեալ մարդերու եւ իրերու՝ մա-
նաւանդ հին բժիշկներու այ կենդանի պատմու-
թիւնը, բացարձակապէս կը ժխտէր այդ անու-
նով Նիկոմիդացի բժիշկի մը գոյութիւնը:

Քանիցս գրեցի Գահէրէի այլեւայլ բարե-
կամներու, գրեցի նաեւ Եփեսոսի Առաջնորդ՝
այժմ վախճանած Ալվաքեան Յովսէփի Եփեսոս-
պոյին. սպասած պատասխաններս եղան, կամ
լուրթիւն, կամ անգիտութիւն:

¹ «Արշարյոյս Արարատեան», Զփռանիոյ Բ. տարի Թի. 79, 27 մարտ 1842 եւ Գ. տարի Թի. 120, 8 յունիս 1843:

¹ «Արշարյոյս Արարատեան», Հատոր Գ. Թի. 109, 11 Սեպ-
տեմբեր 1847, էջ 296:

Հարաճատ, ստիպեցայ մէկ կողմ թողուլ այս անունները, չզբաղել պահ մը անոնցմով, մանաւանդ՝ որ թուրք կառավարութեան վատագի լրտեսներու լլկիրէ հակողութիւններն ալ հետազնտէ անկարելի կ'ընէին ինչ ազատ թղթակցութիւններն եգիպտոսեան ազգայիններու հետ:

Օսմանեան Սահմանադրութիւնը հռչակուէն յետոյ, երբ՝ իբրեւ թէ ամէն բանի համար փոքր ինչ ազատութիւն վայելելու հազուագիւտ բախտին տիրացանք, միտքս եկան այս երկու անունները, շտապեցի ուրեմն տարուոյս Յունուարին մէջ գրել եգիպտահայ գաղութին արդի առաջնորդ Գեր. Տ. Մկրտիչ Ծ. Վ. Աղաւնունիի, խնդրելով որ հաճի փորձել՝ Ստեփան կամ Սարգիս Գեորգեան բժիշկի կամ բժիշկներու մասին տեղեկութիւններ ձեռք անցընել:

Ուրախ եմ յայտարարելու, թէ Աղաւնունի վարդապետ երկայնքմբեր հետազոտութիւններով եւ հարցութիւններով յաջողած էր հայ-թայթել ինչ վերջապէս այս մասին խիստ կարեւոր տեղեկութիւններ, որոնց շնորհիւ ահա այսօր բախտ կ'ունենամ Համալսարանական հին Հայ բժիշկներու ցանկին մէջ անուն մըն ալ արձանագրել:

Երախտապարտ եմ եւ պիտի ըլլամ միշտ Գերապատիւ Աղաւնունիի Հայր-Սուրբին, որ ոչ միայն եգիպտոսի Հայոց Առաջնորդարանին հին տոմարները թղթատեր, աչքէ անցուցեր էր ինչ համար, այլ եւ՝ աղուձախ հարցափորձելով յաջողեր էր գտնել Գեորգեան բժիշկին մէկ զաւակը, որ այժմ ծերութեան հասակի մէջ կը բնակի եղբր Գահրէէէ հեռու Հելլովանի մէջ, եւ որուն հետ քանի մը թղթակցութիւններ փոխանակելու պատիւն իսկ ունեցայ:

Եգիպտոսի Գեր. Առաջնորդէն ստացած տեղեկութիւններուն համաձայն, կը փութամ նախ ըսել, թէ Սարգիս եւ Ստեփան տարբեր անձեր չեն, եւ ինչպէս կանխաւ ենթադրած էի՝ Սարգիսը սխալ է եւ պիտի ըլլայ միայն ՍՏԵՓԱՆ ԳԵՈՐԳԵԱՆ, եւ ոչ թէ Նիկովիզացի, այլ՝ ԵՒՂՈՒՍԻՍՏԻ:

Սա եւս գիտնալ պէտք է, որ Ստեփան բժիշկի ԳԵՈՐԳԵԱՆ մականունն ալ շատ շատերու անծանօթ ծնացած է եգիպտոսի մէջ, որովհետեւ ինքը ճանչցուած է եղբր Ծօրծիանի անունով, ինչպէս պիտի ասենքք թիւ մը յետոյ, եւ այս պատճառաւ իսկ է որ Աղաւնունի վարդապետէն առաջ ուրիշներ չեն յաջողած ձեռք բերել տեղեկութիւններ անոր մասին:

ՍՏԵՓԱՆ ԳԵՈՐԳԵԱՆ կամ Ծօրծիանի, երկրորդ Հայ բժիշկն է՝ որ Միքայէլ Բետտէն Տէր Պետրոսեանի՝ հետ միեւնոյն ժամանակ ծաղկած է եգիպտոսի մէջ, երբ անոր վերակենդանութեան ու վերածնունդի ծիծաղ առաւօտը կը ծագէր Մեծն Մէհմէտ Ալիի երկրաշէն նախաձեռնութեամբ:

Ըստ տեղեկութեանց Աղաւնունի վարդապետին, որ քաղած է վանդը բժիշկիս որդիէն, Ստեփան Գեորգեան ծնած է 1800ին՝ Եգիպտոսի մէջ:

Յայտնի չէ թէ՝ ինչ տեսակ մարդու զաւակ է նա եղած. կ'աւանդուի միայն՝ թէ դէպի 1815 թուականին՝ Եգիպտոսի փոխարքունի է նա եգիպտոս՝ Գահրէէ, ուր այն ատենները ունի եղբր երեք հօրեղբայր եւ որոնց անունն է եղբր՝ Եռսուֆ Բէշիֆ, չիվանի Պոզարի, եւ Էմին Բեշաշիֆ: Ասոնցմէ Պոզարին իբրեւ թէ բժիշկութեամբ կ'զբաղի եղբր:

Անպէս կ'ենթադրեմ, թէ Ստեփան շատ կանուխէն որք ծնացած ըլլալու է, որ այդչափ փոքր տարիքի մէջ եգիպտոս կը բերուի, իւր հօրեղբայրներուն պաշտպանութեանը տակ մեծնալու:

Բայց թէ ինչու համար անոր երեք հօրեղբայրներն օտար — արաբ անուններով կը յորըրջուէին՝ չէ յայտ. գուցէ եգիպտոսի Մեմփոսներու ապստամբական շարժումներու (1797—1800) միջոցին, ստիպուած ըլլան անոնք ծածկել իրենց Հայութիւնն եւ օտարոտի անուններով կոչուիլ, որպէս զի հոն ունեցած դիրքերնին, գուցէ եւ ինչքերնին եւ ..կենսաքերնին... վայրենի խժժութիւններու զոհ կամ կեր չտան:

Ինչպէս ըսի, չիվանի Պոզարի բժիշկութեամբ կը պարապի եղբր. ինչ յղուած տեղեկութիւններուն մէջ կը պատմուի՝ թէ եգիպտոսի փոխարքայ Մէհմէտ Ալի, տակաւին պարզ տասնապետ — զինուոր մը, երբ առագաստանաւով Գափալայէն եգիպտոս կ'անցնի (1799), ծանրապէս կը հիւանդանայ եւ պէտք կ'ունենայ Պոզարիի խնամքներուն, որոնց շնորհիւ իւր առողջութիւնը վերստանալով, կը խոստանայ, երբ օր մը եգիպտոսի վալին ըլլայ այսինքն՝ Տէրը, Պոզարին իւր բժշկապետն անուանել:

Զեմ կարծեմ սակայն, թէ չիվանի Պոզարի Համալսարանէ մը օրինաւորապէս վկայուած բժիշկ մը եղած ըլլար. ինքնաբոյս բժիշկ մը կամ

¹ «Հոգի» Ընթերցող Թիւ Գեօրգեանի 1896, էջ 367:

լաւ եւս դեղածախ (ախտեր) մը ըլլալու էր այն. գիւցէ Պօղարի անունով Իսաւ բժիշկի մը քովը ծառայած աշակերտ մը, որ իւր վարպետին մահէն յետոյ անոր անունն իւրացընելով, (ինչպէս եղած է նաեւ շատ անգամներ Կ.Պոլսոյ մէջ), ստացած քիչ ու շատ փորձառական Ծանօթութիւններուն շնորհիւ կ'ընէր՝ ըստ բախտի, բժշկութիւններ. ինչ որ ալ ըլլայ, սա ստոյգ է, թէ Պօղարիի գլխաւոր հոգը կ'ըլլայ իր եղբորորդին Ստեփանը, զոր մասնաւոր խնամքով կը կրթէ, կը պատրաստէ բժշկական ասպարէզին, ու վերջն ալ, կը յղէ զայն Եւրոպա, աշակերտել Պափիայի հռչակաւոր բժշկական Համալսարանը։ Պափիա կը պատկանէր այն ատեն Աւստրոյ ֆրանսուս Բ. կայսեր իշխանութեան, որ՝ ինչպէս գիտենք, կը տարածուէր մինչեւ Լոմբարտիա։

Ստեփան բժիշկ Գեորգեանի մասին Եգիպտոսէ ստացած տեղեկութիւններս աւելի ճշդելու, եւ անոր բժշկական ուսանողութեան կեանքին վրայ աւելի ստոյգ ծանօթութիւն ունենալու տենելով, ներկայ տարւոյս փետրուարին գրեցի Պափիայի բժշկական Համալսարանի Տնօրէնութեան, եւ ինգրեցի գիտնալ, թէ իրաւ եղան է հոն աւտենօք այս անունով բժշկական Հայ ուսանող։

Համալսարանի արդի Տնօրէնը, Բուօնէտտօ Ա. Մառքաքէի, որ նաեւ բնարանութեան գաւախտն է, իւր 6 Մարտ 1909 թուակիր նամակովը պատիւ ըրած էր ինձ, այս բժիշկին մասին լիակատար ծանօթութիւններ տալ։

Բուօն. Մառքաքէի կը գրէր, թէ Պափիայի Համալսարանի հին արձանագրութեանց տոմարին մէջ կ'երևի Giorgiani Stefano անուն մը, որ բժշկական ճիւղի առաջին տարինն ուսանող գրուած է՝ 1819 Հոկտեմբերի 17ին, եւ կը յաւելուէր, թէ անոր քովը նշանակուած է նաեւ հետեւեալ բառերը՝ Estero, Nativo del Cairo, d'anni 22, Figlio di Giorgi, abitava in Pavia nella Strada nuova, presso la Sorella Ciaponi, Sarte. այսինքն՝ Օտարական, ծնըն-

դամը Դահիրեցի, 22 տարեկան, որդի Գեորգի, կը բնակի Պափիա, Նոր փողոցը, դերձակուհի քոյր Չիաքօնիի տունը։ Աւելորդ է ըսել, թէ Բուօն. Մառքաքէիի հաղորդածն անկասկած Ստեփան Գեորգեանն է, որուն համար թէ՛ Գահիրեցի գրուած է, այդ ոչ թէ Գահիրէ ծնած ըսել է ըստ իս՝ այլ, Գահիրէէ հոն գացած։

Մառքաքէիի գրածին նայելով, Ստեփան Գեորգեան հինգ տարի անդուլ աշխատութեամբ կը շարունակէ ուսանողութիւնը. 1824 օգոստոս 11ին կ'անցընէ իւր աւարտական քննութիւնները մեծ յաջողութեամբ եւ Օգոստոս 21ին ալ

Պափիայի համալսարանէն պաշտօնապէս կը հռչակուի Docteur en Medecine։ Սոյն տեղեկութիւններէն յայտնի է, թէ Ստեփան Գեորգեան, քանի որ բժշկական վարժարանն արձանագրուած տարին՝ 1819ին, 22 տարեկան էր, ծնած էր ուրեմն 1797ին, եւ ոչ թէ 1800ին, ինչպէս կը գրէր նախապէս Տէր Աղաւունի վարդապետ, որով բժիշկ ընդունուած ժամանակ, կ'ըլլայ 27 տարեկան։

Բայց թէ ինչու համար անոր անունն Իսաւալացած՝ եղած է ՃՕՐՃԻԱՆԻ, ահա պատճառը՝ զոր բժշկիս որդին հա-

ղորդած է Եգիպտոսի Աւաջնօրդին, ըսելով՝ թէ երբ Ստեփան Պափիայի Համալսարանը, կը ներկայանայ, իւր մականունը կը հարցընեն. կը պատասխանէ՝ թէ Հայերուն մէջ մականունն կրելու սովորութիւն չկայ. Հօրը անունը կ'ուզեն եւ Գեորգ (Ճօճի) ըլլալը իմանալով, կ'ըսեն թէ ասկէ վերջը ինքը պէտք է կոչուի Ստեփանօ Ծօրճիանի, եւ այնպէս ալ կը մնայ ու այնպէս ալ կը ճանչցուի Եգիպտոսի մէջ, մինչեւ իւր կեանքին վերջը։ Ծօրճիանի կ'ըլլայ անոր ընտանեկան մականունը, զոր կը կրէ նաեւ այսօր իւր որդին Եգիպտաբնակն Պրն. Պետրոս Ճօրճիանի։

Տգրթ. Ստեփան Գեորգեան իւր ուսումնաւարտելէն եւ բժշկական վկայականն ստանա-

ՏՕՔԹ. ՍՏԵՓԵՆ ԲԺ. ԳԵՂԵՍԻՍ
(կամ Տօքթ. Ժորճիանի)

լէն վերջը դէպ ի 1825 կամ 1826ին կը վերադառնայ Գահրէ, ուր ասպարէզ, փառք եւ յաջողութիւն կը սպասէին իրեն, շնորհիւ իւր հօրեղոր, զոր հարկաւ Մէհմէտ Սլի, քանի որ եղած էր արդէն Եգիպտոսի կուսակալ (1805), յարգելով իւր վաճառի խոստումը, իւր բժշկական եւ ըրած էր. թէ եւ գիտենք՝ որ անոր գլխաւոր որ բժիշկը՝ 1818էն յետոյ եղած էր, Նշանաւոր շայ բժկապետ՝ Բեստէն Միքայէլ Տէր Պետրոսեան, ինչպէս գրած եմ ասոր կենսագրութեանը մէջ¹:

Հատ շանցած, Տօթթոր Գեորգեան կամ ճօրճիանի, Մէհմէտ Սլիի որդւոյն Խպրահիմ բաշայի եւ անոր Հարիմի՛ն մասնաւոր բժիշկը կ'ըլլայ, եւ այս իշխանին հետ այնչափ սերտ մտերմութիւն կ'ունենայ, որ մինչեւ անգամ անոր խորհրդակիցը կ'ըլլայ, ինչպէս կ'աւանդեն բժիշկիս որդւոյն առած տեղեկութիւնները:

Խպրահիմ բաշայի բժիշկն եւ մտերիմն ըլլալով, արգօք հետեւեցան անոր պատերազմներու մէջ. հետեւ էր Նափարէնի հռչակաւոր ճակատամարտին (1827), Մուհայի առման ժամանակ (1828), Մուրիական արշաւանքներուն (1831) կամ Գամակոսի (1832) եւ Նեզիպի (1839) պատերազմներուն, որոնք՝ պատմութեան մէջ Խպրահիմ բաշայի անունն արձանագրեցին փառքի եւ յաղթանակի մեծ տփողներով: Տօթթ. Ստեփան Գեորգեանի կենքին ամենէն Նշանակալից գրուածները կը յօդուէին այսօր սոսկ կենսագրութեան մէջ, եթէ լուսատու տեղեկութիւններ հասած ըլլային մեզ. գործարտաբար բժիշկին որդին ալ բան մը չէ կարողացած գիտնալ այդ մասին:

Զգիտենք Նաեւ, թէ անոր ազգային կենքին ինչ եղած է Եգիպտոսի մէջ. հաջիւ հարեւանցի տեղեկութիւն մը գտած եմ, ինչպէս կանխադրեցի, թէ Նա 1842 — 1843 անդամակցած է Զմիւռնիոյ Սիւնեաց բարեհամբաւ ընկերութեան, որ 1841ին հաստատուած, նպատակ ունէր վարժարաններ բանալ եւ Զմիւռնիոյ ու շրջակայ քաղաքներուն մէջ կրթական վաւարաններ հաստատել²:

Այս փորձի տեղեկութիւնը բաւական լոյս մըն է ըսելու, թէ բժիշկ Ստեփան Գեորգեան անտարբեր չէ եղած դէպ ի ազգային բարենպատակ ձեռնարկներ, եւ թերեւս ալ՝ այն ա-

տններն Եգիպտոսի մէջ երեւելի եղող Հայերու, Պետրոս Երեսուժի Զէյնպիներու եւ ուրիշներու հետ տեղական ազգային գործերու ունեցած ըլլալ կարեւոր մանակցութիւններ, որոնց մասին՝ ցաւալի է որ Աղաւաղի վարդապետի ջանքերը չեն կարողացած տեղեկութիւն մը գտնել Եգիպտոսի Առաջնորդարանի արձանագրութիւններէն:

Մետրոպ Քաղիադեանցի Վալկաթայի մէջ հրատարակած «Ազգասէր» թերթին 1847ի մէկ թիւը կը պատմէ, թէ Գեորգեան բժիշկ պաշտօնով Սուէզ գտնուած է այդ տարին, իբրեւ «բանակատար» Տերութեան Գաղղիոյ:

«Ազգասէր», կը գրէ զայս, երբ կը գտնուէ մահը Երուսաղէմի միաբան, Խահաճի Ժալրազոյն վարդապետին, որ 1846ին՝ Զեղկաստան Նուիրակութեան երթալով, վերադարձին կը հիւանդանայ ծանրապէս ու կը վախճանի Սուէզի մէջ, հակառակ Տօթթ. Գեորգեանի բժշկական ծարտար խնամքներուն³:

Սոյն տեղեկութիւնները Մ. Քաղիադեանց կը քաղէ Խահաճի վարդապետի ուղեկից Աստուածատուրեան Սարգիս Սարկաւագի, 1847 յուլիս 17 թուականաւ Սուէզէն Վալկաթա գրած մէկ նամակէն, որ էր՝

«Որովմութեամբ Տեառն ի մերս Ապրիլ 26 ժամանեցաք ի Զիդդա, եւ դիմաւորեցին մեզ Տեղակալը երկուց Տերութեանց Անգղիոյ եւ Գաղղիոյ՝ հանդերձ բոլոր Հայկազուն եւ այլազգի հասարակութեանք: — բայց ի 30, մերս Ապրիլ տկարացաւ սակաւիկ մի, (Խահաճի վարդապետը) «եւ ց10 Մայիս ամսոյ առոյգ եւ զուարթ յամենայն ի բանս իւր եւ ի գործ» ի վերայ բազմեցաւ յանկարծ, որ հետեց զԱզգ մեր համորէն աստուածային օրհնութեամբ, այլ զքնակիւս Հընդկաստանու իւր ժողովուրդ սեպհական՝ աւելորէն եւս: Եւ զամենայն գրութիւնս իւր կարգադրեալ՝ աղօթիւ, եւ խորուածովք ի Նմին տասներորդուն Մայիսի՝ գիշերային 5 եւ կէս ժամու՝ աւանդեցա զՍուրբ Զոգիս իւր առ Աստուած՝ կաթնածանկաւ աստուիս:

«ՆԻՎԱՍԻՒԴԱՅԻ ՊԱՐՈՆ ՍԱՐԳԻՍ ԳԵՈՐԳԵԱՆ ԲԺԺԻ ԲԺԺԻ ԵՒ ԲԱՆԱԿԱՏԱՐ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆՆԵՆ ԳԱՂՂԱՅԻՆ, Նախածանօթ իւր եւ սիրելի՛ բազմեց յախատ եղեւ, եւ որքան հնարին էր՝ դար-

¹ «Հաթի-Աֆօրի», Թիւ Գեղեմեքի 1898 էջ 387:

² «Արա-Արա-Արա-Արա» Զմիւռնիոյ Ա. տարի Թիւ 38, 13 յուլիս 1841:

¹ «Արա-Արա» Վալկաթայ Հատոր Բ. Թիւ 49, 20 Յուլիս 1846, էջ 203:

² «Արա-Արա» Վալկաթայ, Հատոր Գ. Թիւ 109, 11 Սեպտ. 1847, էջ 298:

մանեաց, եւ ոչ եղեւ փրկութիւն: Այլ գոհա-
նամ զԱստուծոյ՝ զի գտան Քրիստոնեայք աստ,
եւ տեղակալք Տէրութեանց, ամենայն երեսելեօք
քաղաքին տխուր հանդիսի յուղարկաւորութեան
նորա ներկայ եղան: Եւ յետ ասուր միոյ բոլոր
քսութեն կնքեցան կնքով Տէրութեան Գաղղիոյ՝
զի մի ուրիշ բացցի մինչեւ ի գալ Տրամանի
Սրբազան Պատրիարքին Երուսաղէմի՝:

Ինչպէս կ'երեւի այս նամակէն, Գեորգեան՝
1847ին բժշկական պաշտօնով կը գտնուէր
Սուէզ, բայց անոր անունը սխալմամբ է հոս
Սարգիս գրուած, հայրենիքն ալ Նիկոմիդիա,
որ՝ ինչպէս Աղաւնունի վարդապետին յշած տե-
ղեկութիւնները կ'ըսեն՝ պետք է ըլլայ Եւ-
գոկիս:

Ով գիտէ, թերեւս հանգուցեալ Խահակ
վարդապետն ինքն ալ Եւգոկիսացի էր, վաղեմի
ծանօթ հայրենակից մը բժշկիս. Աստուածա-
տուրան Սարկաւազի նամակին մէջ բժշկիս հա-
մար եղած՝ «Նախածանօթն իւր եւ սիրելի,
պարբերութիւնը զայս զգացընել ինձ կու տայ
ընդ աշօտ»:

Բայց ինչ կը նշանակէ Գեորգեանի
բժշկական պաշտօնին քով եւ բանակատար
Տէրութեանն Գաղղիոյ աստութիւնը. Գաղղիոյ
Տէրութեան բանա-կատար էր նա միանգա-
մա՞ն, թէ՞ բանակա-տար:

Ինձ այնպէս կը թուի, թէ առաջինն ըլլա-
լու էր, որովհետեւ՝ այդ ժամանակները Գաղ-
ղիոյ Տէրութիւնը Սուէզի մէջ բանակ չունէր,
եւ թէ՛ ունեցած իսկ ըլլար, շատ բնական է
ընել, թէ երբեք եւ երբեք Հայ բժիշկ մը,
մանաւանդ ոչ-զինուորական Հայ բժիշկ մը, չէր
կրնար հոն բանակատար, հրամանատար կար-
գուիլ: Եւ ինդիրը շատ պարզ է սա հետեւեալ
պատճառով:

Սուէզի պարանոցը կարելու խնդիր կար.
խնդիր՝ զոր թէեւ 1799ի սկիզբը Մեծն Նաբո-
լէոն Բոնապարթ իւր Եգիպտական արշաւանք-
ներու միջոցին յղացած էր¹, բայց տարիներով
մոռացութեան թողուած, վերաբարձուած էր
միայն 1833ին:

Այդ թուականին՝ Սէն-Սիմոնեան գլորցի
պատկանող Նշանաւոր Ֆրանսացիներ, Անֆան-
թէն, Ֆէլիսիէն Դաւիթ, Պրիւնօ, Լամպէո,
Հանրի Ֆուռնէլ, Իվօն-Վիյեարսօ, Տօքթ. Բէռ-

ուս եւ ուրիշներ, որոնք Մէհէմմէտ Ալիի քա-
ղաքակրթական շնիշ շարժումներէն հրապու-
րուած Եգիպտոս եկած եւ յառաջդիմական
մեծամեծ ձեռնարկներու Հայր եղած էին²,
Սուէզի պարանոցը կարելու վերջնաւոր խոր-
հուրդը կը յղանային: Ցարիներ յետոյ, 1846ին՝
Անֆանթէնի նախաձեռնութեամբ կը կազմուէր՝
Société d'Études de l'isthme de Suez
(Սուէզի պարանոցի ուսումնասիրութեան)
ընկերութիւնը: Սթէֆընսն, որ Նէկոէլլի եւ
Թալապօ մեծանուն չափագէտներն աշխատու-
թիւններու գլուխ կը կանգնէին եւ անոնց ու-
սումնասիրութեանց հոգը կը յանձնէին Ֆրան-
սացի ճարտար երկրաչափ Պուռտալուի³:

Պուռտալու, որ իր աշխատասիրութիւն-
ները կ'աւարտէ 1848ին³, Սուէզ կը մնայ
1846—1848 եւ իր հետը կ'ունենայ շատ մը
Ֆրանսացի երկրաչափներ եւ գործաւորներ.
բայց որովհետեւ ուսումնասիրելի վայրերը ճահ-
ճայն եւ տնեղութիւն էին, հոն բժիշկի մը ներ-
կայութիւնն ալ անհրաժեշտ էր, Ֆրանսայէն
գաղթող աշխատաւորներուն առողջութեանն
համար: Այդպիսի փափուկ եւ կարեւոր պաշ-
տօնի մը համար կ'երեւի թէ Տօքթ. Ստեփան
Գեորգեան ամենէն յարմարը գտնուած էր եւ
կարողագոյնը, զոր անշուշտ Եգիպտական կառա-
վարութիւնը որոշեց:

Սուէզի պարանոցի աշխատաւոր Ֆրանսա-
ցիներուն պաշտօնական բժիշկն ըլլալով հան-
գերձ, կարծեմ թէ Տօքթ. Ստեփանեան՝ էր
նաեւ անոնց պաշտօնական թարգմանը. եւ այս
իսկ միայն կը նշանակէ ըստ իս վերոյգրեալ
բանակատար (բանա-կատար) բառը:

Ցաւալի է որ այս մասին Թաղեալեանցի
թերթին աւանդածն զատ, ուրիշ ոչ մէկ տե-
ղեկութիւն չկայ, գոնէ բժիշկիս որդւոյն քով.
բայց ոչ նուազ ուրախառիթ է մեզ այսօր
գիտնալ, որ Սուէզի ջրանցքին բացման բոլորու-
մին յառաջընթաց եւ սկզբնական աշխատու-
թիւններու միջոցին, Նշանաւոր Ֆրանսացիներու
կարեւոր խմբակի մը թափած քրտինքներուն
մասնակցութիւն ունեցած է Հայ բժիշկ մըն ալ,
որուն մատուցած գոնէ բժշկական ծառայու-
թիւնները հետաքրքրական է գիտնալ թէ յի-
շատակուած են արդեօք Ֆրանսական կառավա-
րութեան կողմանէ:

¹ «L'Histoire d'Égypte» par Artur Rhoné,
Paris 1877, էջ 85.

² «ԱՅԻ», էջ 87.

³ «L'Histoire d'Égypte» par Artur Rhoné,
Paris 1877, էջ 87.

¹ Ալֆրեդ-Էրն Վալկաթայ. Հատ. Գ. Թիւ 109.
11 Սեպտ. 1847, էջ 296.

² «L'Histoire d'Égypte» par Artur Rhoné,
Paris 1877, էջ 80.

Պուռապուրի ուսումնասիրութեանց մինչեւ աւարտելը, Գեորգեան բժիշկ հարկաւ մնաց Սուէք, բայց թէ 1848էն յետոյ ինչ բնաւ, յայտնի չէ մեզ։

Ունեցած նա արգեօք աւելի բարձր պաշտօն մը, քանի որ իւր բարեկամ եւ մտերիմ իշխանը՝ Իպրահիմ բաշա, նոյն տարուան Սեպտեմբերի 1ին իւր շօրը՝ խելագար հիւանդ Մէհմէտ Ալիի տեղ անցնելով կը բարձրանար Եգիպտոսի բոլորնոթեան գահը։ Շատ հաւանական է որ Տօքթ. Ստեփան Գեորգեան բոլորնոթեան բժշկապետ անուանեցաւ, եւ անշուշտ աւելի բարձր դիրքերու ալ կը հասներ, եթէ Իպրահիմ բաշայի վաղահաս մահը վրայ չհասնէր շուտով 1848 նոյեմբերին։

Իպրահիմ բաշայի մահէն յետոյ կարծեմ թէ Տօքթ. Գեորգեան իւր բժամանակն անցուցած է պարզ բժշկութեան պարպելով, առանց հետամուտ ըլլալու Եգիպտական արքունի կամ այլ պաշտօններու, որոնց մէջ այն ատենները սկսած էր փայլել միջոց մը երեւելի չայ բժիշկ Թարութիւն Պետանեան։

Քսան տարիի չափ ժամանակ փայլուն յաջողութիւններով եւ բժշկական մեծ հեղինակութեամբ Եգիպտոսի չայ եւ օտար ժողովուրդին մէջ մեծ անուն հանելէ յետոյ, Տօքթ. Ճօրճեան կամ Ճօրճիանի՝ ինչպէս կը կոչէին զինքը, ծերութեան հասակի մէջ կը կնքէ իւր կեանքը։

Գեր. Աղաւունի վարդապետ Եգիպտոսի Առաջնորդարանի արձանագրութեանց տետրակէն քաղելով կը գրէր ինչ թէ «Բժիշկ Ստեփան մորճեան, Եղոկիացի, եօթնամասուն տարեկան, վախճանած է ի Գահիրէ 1866 հոկտեմբեր 8ին (Ն. տ.) եւ թաղուած է տեղւոյն Ազգ. Գերեզմանատան մէջ։»

Աւաղ. որ Տօքթ. Ճօրճեանի (կամ Գեորգեանի) վերջին քսան տարիներու բժշկութեանը մասին որ եւ է տեղեկութիւն չէ մեզ հասած, եւ կ'անգիտանանք այսօր թէ արդեօք կատարած է ո՞ր եւ զեր մը Եգիպտոսի մէջ տեղի ունեցած բժշկական մեծ շարժումներու միջոցին, զոր օրինակ, ջրանցքներու բացման, առողջապահական ժողովներու գումարման եւ Աղէքսանդրիոյ մէջ քառանկյան հաստատման ժամանակ։ Այս բոլոր գործերուն՝ հարկաւ քիչ կամ շատ ընծայեց նա իւր մասնակցութիւնները, որոնց մասին կը փափաքէի, որ Եգիպտոսի մէջ

բնակող չայ բանասէր մը կարենար լոյս մը գտնել եւ յայտնել մեզ։

Տօքթ. Գեորգեան Սուէքի մէջ պաշտօնավարած միջոցին այցելած է եղբր Երուսաղէմ եւ քանիցս ալ եկած է եղբր Ա. Պոլսի, ուր իրեն ընկերուհի կ'ընտրէր գեղանի չայ Օրիորդ մը՝ Փենպէ անուն, եւ կ'ամուսնանայ հետը։

Ունեցած է երկու զաւակ, Պօղոս եւ Պեւորոս, որոնց առաջինը շատ կանուխ վախճանած, երկրորդն ողջ կ'ապրի դեռ Հելլէսի մէջ, ինչպէս յիշատակեցի գործես սկիզբը։

Տօքթ. Ստեփան Գեորգեանի այս որդին որ Եգիպտոսի մէջ ծնած է եղբր Բիւժ Ճօրճեան անունով, Ֆրանսայի մէջ կրթուած, հոն հմտութեան տէր անձ մըն է եղբր Եգիպտական բարձրագոյն վարժարաններու մէջ երկար տարի Ֆրանսերէն լեզուի եւ գրագիտութեան դասախօսութիւն ըրած է եղբր, այժմ՝ հանգըստեան կոչուած Եգիպտական կառավարութեան կողմանէ յատկացուած մասնագործ իշխակով մը։

Երջանիկ կը համարիմ զիս որ՝ Աղաւունի վարդապետին միջոցաւ, պատիւ ունեցայ ծանօթանալ այդ պատկառելի անձնաւորութեան, եւ ստանալ իմէ սիրուն նամակներ, որոնք իւր մեծանուն շօրը թանկագին յիշատակն այսօր իմ սրտիս մէջ աւելի վառ, աւելի կենդանի կ'ընեն։

Տօքթ. Ստեփանի պատկերը՝ զոր կը ներկայացնեմ, կը պարտիմ Պրն. Պետրոս Ճօրճեանի մեծանուն աշխուժեցնող, այդ պատկերը ունի իւր պատմութիւնը, զոր կ'արժէ գրել հոս։

Աղաւունի չայը Սուրբն, Ստեփան բժիշկ Գեորգեանի մասին տեղեկութիւններ ինքզնիքս պահուի, ուզած էի եւ անոր կենդանագիրը՝ եթէ կարելի էր։ չայը Սուրբը պատասխանած էր ինչ թէ բժիշկին պատկերը կը գտնուէր Որդւոյն քով, բայց սա չէր ուզեր հետաքննել զայն իր քովէն, որովհետեւ հին տակէոտիպ մ'ըլլալուն, լուսանկարչատուն տարուելով կրնար եղծանիլ աշարտիլ։

Մտկայեցայ անձամբ դիմել Պրն. Պետրոս Գեորգեանի, եւ մայիս 15 թուականաւ մեկ նամակովս բժշկական կենսագրութիւններու նպատակն իրեն յայտնելով, ինքզնիքի որ չենայէր ինչ իւր շօրը պատկերէն օրինակ մը, որ չայ բժշկական հին գեմբերու շուքը պիտի յաւելուր իմ փանաքի աշխատութիւններուս մէջ։

Պրն. Պետրոս Գեորգեան (Ճօրճեան), փութեցած էր յղել ինչ Ֆրանսերէն շատ սիրուն պատասխան մը՝ զոր նոյնութեամբ կը ներկայացնեմ, իւր թարգմանութեամբն հանգեբն։

1 «Հուլիէ» Արեւիկայի Թիւ Գեորգեանի 1896, էջ 47։

Monsieur le Docteur V. Torkomian
de la Faculté de Médecine de Paris

à Péra.

Hérouan (Egypte), le 25 mai 1909.

Monsieur le Docteur!

J'ai reçu votre aimable lettre du 15 Courant et je m'empresse d'y répondre.

Je possède un portrait de mon père, au daguerrotype, qui était même colorié. J'avais eu la malheureuse inspiration de le confier à un photographe du Caire, plus de 15 ans auparavant, pour en avoir une reproduction amplifiée. N'étant pas tombé d'accord pour le prix demandé, j'ai repris le portrait, dont les couleurs avaient disparu, de façon que les traits ne sont presque plus visibles. C'est dans ces conditions, pourtant très défavorables, qu'une demoiselle arménienne a entrepris la tâche très ardue de la reproduire au crayon, grandement amplifié et y a réussi au grand étonnement de son professeur de dessin. Un appareil photographique n'aurait pu reproduire plus fidèlement les traits!

Je compte, pour vous être agréable et aussi pour faire plaisir à S. E. Monseigneur Aghavnouni, prier Mademoiselle Araksi Arakélian, de recopier, sur une échelle réduite, le portrait qu'elle a si fidèlement exécuté.

Sitôt que j'aurai la copie réduite du portrait, je me ferai un véritable plaisir de vous la faire parvenir.

En vous attachant depuis 25 ans à faire la biographie d'anciens Médecins Arméniens, vous obéissez à un sentiment très noble de patriotisme. Permettez-moi, Docteur, de vous en féliciter vivement.

Veuillez agréer, Monsieur le Docteur, l'assurance de mes meilleurs sentiments.

Pierre Giorgiani.

ԹԱՐԳՈՐԱՆՈՒԹԻՆԵ

Տիար Տօքթ. Վ. Թորգոմյան
ի բժշկական Համալսարանին Փարիզու.

ի Ռերա

Հելլան (Եգիպտոս), 5 Մայիսի 1909.

Տիար Տօքթեա.

Ընդունեցայ ամոցոյ 15 թուականաւ ձեր սիրուն նամակը, որուն կը փութամ պատասխանել. Ունիմ Հօրս մէկ տակերտիկ պատկերը, որ դունաւոր ալ էր: 15 տարի առաջ դժբախտ մոտածութիւնն ունեցայ Գահրէ լուսանկարչի մը յանձնելու. զայն, որպէս զի անոր մէկ մեծ օրինակն հանել տամ: Պահանջուած գնդն մասին չհամարայնելով ետ առի պատկերը, բայց գոյնէն անհետացած էին, այնպէս որ դիմագիծերը գրեթէ անշմարելի եղած էին: Այս շատ աննպաստ հանգամանքներուն մէջ, Հայ Օրինորդ մը զայն մատիտով նորէն գծաւ գրելու եւ մեծցրելու դժուարին աշխատութիւնն յանձն առաւ. եւ յաջողեցաւ՝ ի մեծ զարմացումն իւր նկարչութեան դասատուին: Լուսանկարչի գործիք մը աւելի հաւատարմութեամբ պիտի չկարենար հանել դիմագիծերը:

Չեղի շնորհելու, եւ Գերապատիւ Հ. Աղաւունքին ալ հաճոյք մը պատճառելու համար, կը խոստանամ ինդրեւ Օր. Արաքսի Աւաքելեանը, որ իւր այնչափ ճշգրտութեամբ շնամ պատկերէն օրինակ մը աւելի փոքրիկ նորէն գծէ: Եւ երբ պատրաստ ըլլայ, շմարիտ հաճոյք մը ինձ պիտի համարիմ՝ զայն անմիջապէս ձեզի հասցընել:

Քսան եւ հինգ տարիէ ի վեր հին Հայ բժիշկներու կենսագրութիւնը պատրաստելու զձեզ նուիրելով. Դուք Հայրենասիրական շատ վեհ զգացումի մը կը հնազանդիք, թոյլ տուէք ինձ, Տօքթեա, շնորհակտ շնորհաւորել ձեզ այս մասին:

Հաճեցէք ընդունել Տիար Տօքթեա, իմ լաւագոյն զգացումներու հաւաստիքը.

Պետրոս Ժօրճեան:

Այս նամակն երկու ամիս վերջ Պրն. Պետրոս Ժօրճեան իւր խոստումը կը կատարէր, կը յղէր ինձ իւր Հօրը պատկերն երկրորդ նամակաւ մը, որ էր՝

Monsieur Le Docteur V. Torkomian
de la Faculté de Médecine de Paris

à Péra

Hérouan (Egypte), le 8 juillet 1909.

Monsieur le Docteur!

Je vous envoie, un peu tardivement le portrait de mon père, recopié par Mlle Araksi Arakélian. Je compte sur votre indulgence pour excuser ce retard qu'il m'a été impossible d'éviter en raison des difficultés que présentait ce travail. Malgré cela, le portrait est d'une ressemblance frappante, quoique recopié sur l'original, dont les traits, comme vous le savez, sont

à peine visibles; c'est un véritable miracle opéré par Mlle Araksi, dont le talent, s'il était cultivé, ferait d'elle une artiste distinguée et de premier rang.

Veuillez, je vous prie, Monsieur le Docteur, agréer l'assurance de mes meilleurs sentiments.

Pierre Giorgiani.

ԹԱՐԳԱՐԱՆԻ ԹԻՒՆԸ

Տիար Տօբթ. Վ. Թարգարան
ի բժշկական Համալսարանին փարիզու.

ի Ռերա

Հէլվան (Եգիպտոս), 8 յուլիս 1909.

Տիար Տօբթէօն.

Արդեմ Չեղ, թէեւ քիչ մը ուշ, Հօրս պատկերը՝ զոր գծած է Օր. Արաքսի Առաքելեան:

Չեր ներողամտութեանը կը վստահիմ չքմեղացնելու համար այս յապաղումը, ուրիշ խուսափիլ հնար չեղաւ ինձ, աշխատութեան ներկայացուցած գոռարութիւններուն պատճառաւ: Հակառակ այսմ՝ պատկերը խիստ նման է, թէեւ ընդօրինակուած իւր նախատիպէն, որուն դիմագիծերը՝ ինչպէս գիտէք, հազիւ թէ նշմարելի են: Ճշմարիտ հրաշք մըն է զոր գործեց Օր. Արաքսին, որուն տաղանդը թէ՛ մշակուէր, զինքն առաջնակարգ եւ նշանաւոր արուեստագէտուհի մը պիտի բնէր:

Հաճեցէք կ'աղաչեմ, Տիար Տօբթէօն, ընդունիլ իմ ամենալաւ զգացումներու հաւաստին,

Պետրոս Ճօրճեան:

Արանշելի նկար մըն էր խրկուածը, մատիտ ամենանրբին աշխատութիւն մը, զոր՝ իրբեւ թանկագին գործ Հայ Օրիորդիկի մը ճարտարարուեստ մասններուն, յղեցի Վիննա, որպէս զի անաղարտ պահուի այն հոն Մխիթարեան վանքի թանգարանին մէջ:

Օր. Արաքսի Առաքելեանի գծած այդ պատկերին լուսանկար արտասպութիւնն է, որ կը զարդարէ այսօր կենսագրական աշխատասիրութեանս էջերը:

Ինչ ազնիւ դէմք է որ ունի բժիշկ Ստեփան Գեօրգեան, ինչ սիրուն նայուածք, ինչ խոհուն ճակատ...:

Նկանն ընդունելու՝ փութացի անմիջապէս շնորհակալ ըլլալ Պրն. Պ. Ճօրճեանի, որ ծանր ձանձրութիւն մ'ունեցած էր ինձ համար. շնորհակալ ըլլալ եւ նկարչուհի Օր. Արաքսի Առաքելեանի, որ բարեհաճած էր մեծ յոգնու-

թիւն մը յանձն առնուլ, եւ հրատարակած այս կենսագրութիւնս՝ կարեւոր պատկերէ մը չգրկել իւր ճարտար մասններուն վսեմ ու աննման արտադրութեամբը:

Շնորհակալութիւններ յայտնելով հանդերձ. խնդրած էի Պրն. Ճօրճեանէ, հաճիլ նկարչուհի Օր. Առաքելեանի վրայ կենսագրական տեղեկութիւններ ինձ յղել, որպէս զի առթիւ իւր Հօրը պատկերին, զետեղեմ զանոնք հրատարակութեանս մէջ:

Պրն. Ճօրճեան իմ այդ խնդիրս ալ փութացած էր կատարել, ամենասիրուն նամակով մը, զոր պատիւ ինձ կը համարիմ ներկայացնել իր ամբողջութեամբը:

Monsieur le Docteur V. Torkomian
de la Faculté de Médecine de Paris

à Péra.

Hélouan (Egypte), le 26 juillet 1909.

Cher Docteur!

J'ai lu avec le plus vif plaisir votre charmante lettre du 16 Courant; il est difficile d'être plus aimable. Inutile de vous dire que Mlle Araksi, qui l'a lue d'un bout à l'autre, s'associe pleinement à mon opinion. Elle me charge de vous remercier chaudement pour vos bonnes paroles, et me prie de vous assurer qu'elle ne veut voir dans vos éloges qu'un simple encouragement.

Vos moments étant fort précieux, je tiens à vous exposer, le plus brièvement possible, les renseignements que vous m'avez chargé de recueillir.

Mlle Araksi a environ 24 ans. Elle est née au Caire. Son père est de la même ville, et sa mère, de Constantinople.

Son professeur de dessin a été M. Yervanthe Démirgian, peintre aussi distingué que modeste.

C'est le 6 mai 1900, qu'elle a commencé ses leçons de dessin, à raison de 2 séances par semaine, séances qui sont réduites à une, quelques mois après.

A diverses reprises, elle a même dû interrompre ses leçons, mais durant ces interruptions, elle ne restait pas inactive, tout au contraire, obéissant à son impulsion initiale, sa passion pour son art grandissait

et ses progrès étaient remarquablement rapides.

Son étrange faculté de reproduire avec une rigoureuse fidélité ses modèles, m'a tellement frappé, lors de ses débuts, que j'ai cru devoir la surnommer Mlle Photographie.

C'est le 25 août 1904, que son professeur l'a jugée largement apte à commencer la peinture à l'huile. La plus grande difficulté de la peinture consiste, sans aucun doute, à savoir créer, par une combinaison judicieuse des couleurs, les multiples nuances exigées. Cela a été, à la grande surprise de M. Démirgian, un simple jeu pour elle.

Elle a débuté, tout naturellement, dans la nature morte. Tous les objets du ménage ont été méthodiquement mis à contribution, tout y a passé : Cuillère à soupe, à café, cafetière, sucrier, verre, couteau, fourchette etc. etc., rien n'a pu échapper. Elle a même, si je ne me trompe, une casserole sur la conscience. Les fruits, les légumes ont dû payer leur tribut.

De la nature morte, elle passe, sans transition, à la nature vivante. Les portraits de dames — des connaissances — se succèdent avec rapidité. Toutes emportaient leurs portraits avec joie, et la seule récompense de Mlle Araks consistait à recevoir leurs gracieux remerciements.

Les murs de son atelier sont littéralement couverts de ses peintures, dont deux, fort remarquables, ont fait l'émerveillement de son professeur.

Une exposition de peinture s'est tenue pendant quelques années au Caire, en hiver. Elle y a exposé trois fois de suite ses tableaux.

Un vaste et bel avenir s'ouvrait devant elle; un horizon plein de plus brillantes promesses paraissait devoir lui être réservé. Brusquement, brutalement, le cruel Destin en a décidé autrement. Depuis trois ans sa belle passion s'est éteinte subitement sous la pression d'une cause que j'ignore. De par une loi inexplicable de la stupide Nature, le mal est la règle générale, tandis que le

bien, lamentablement éphémère, n'en est que la très infime exception.

Veillez, Cher Docteur, agréer l'assurance de mes plus sympathiques sentiments.

Pierre Giorgiani.

ԹԱՐԳԱՐԱՆԻ ԹԻՒՆԸ

Տիրար Տօթթէոս Վ. Թարգոմեան
ի բժշկական Համալսարանն Փարիզ

ի Բերա :

Հելուան (Եղիպտոս), 26 յուլիս 1909 :

Սիրելի Տօթթէոս .

Ամսոյս 16 թուականու գրած ձեր նամակը՝ կարդացի մեծ հաճոյքով. դժուար է աւելի բարի բլլալ. Աւելորդ է ըսել, թէ Օր. Արաքսին ձեր գիրը կարդաց ծայրէ ի ծայր եւ կատարեալապէս ինձ համակարծիք իմ գտնուի : Այն յանձնարարէ ինձ՝ շինմապէս շնորհակալ ձեզ բլլալ Ձեր բարի խօսքերուն համար եւ կը ինչորէ ինձմէ յայտնել ձեզ թէ Ձեր գովասանութիւնները կ'ուզէ նկատել, իբրեւ պարզ քաջաբերութիւն :

Ձեր վարկեանները շատ սուղ բլլալուն. հարկ կը համարեմ հաղորդել Ձեզ՝ կարելի եղածին չափ համառօտ. այն անգլեկութիւնները, զորս ուզած էիք որ քաղեն :

Օր. Արաքսին գրեթէ 2½ տարեկան է. ծնած է Գասիթէ. Հայրը Գասիթեցի է, բայց մայրը Կ. Պոլսեցի :

Իւր վարկեան եղած է, Պրն. Երուսանդ Տէմիրճեան՝ որչափ նշանաւոր այնչափ համեստ նկարիչ :

1900 մայիսի 6ին է, որ Օրիորդը սկսած է նկարչութեան հետամտիլ, շարաթական երկու դասեր առնելով, գասեր՝ որոնց թիւը քանի մը ամիս յետոյ մէկի իջած է :

Այլեւայլ անգամներ ալ ստիպուած է նա իւր գասառութիւններն ընդհատել, բայց այդ ընդհատումներու միջոցին անգործ չէ մնացած երբեք, այլ ընդհակառակը, նախապէս ունեցած թեւագրութիւններէն մոլուելով, արուեստին նկատմամբ ունեցած եռանդը կը բազմապատկէր եւ իւր յառաջդիմութիւնները զգալապէս արագ կ'ըլլան : Դոր սկսած աստիճ. օրինակներէ կատարեալ ճշգրտեամբ գծագրութիւններ ընելու իր արտակարգ կարողութիւնը, այնչափ ուշադրութեան առարկայ եղած է, որ հարկ համարեցայ զնիքը յորընդմեջ Օր. Լուսանկար մակդիրով :

1904 Օգոստոս 2ին, իւր վարպետը զնքն ալ բոլորովին առակ համարեցաւ իւզաներկ նկարչութեան սիսեղու : Իւզանկարչութեան ամենամեծ դժուարութիւնը անկասկած կը կայանայ, գոյները, պահանջուած բազմազան երանգները իմաստութեամբ մը ստեղծել եւ իւրոք գուգել գիտնալու մէջ. ասի՝ ի մեծ հիացումն Պրն. Տէմիր-

ճեանի, պարզ խաղալիք մը եղաւ Օրիորդին համար:

Բնականաբար՝ նախապէս սկսած է նկարել անկենդան իրերը: Տան վերաբերեալ բոլոր առարկաները կարգաւ հարկաւորու եղած են իրեն. ապուրի գրգռւ, սուրճի գրգռւ, սրճաման, շաքարաման, գաւաթ, գանձակ, պատաստաքաղ եւն եւն բան մը գուր չէ մնացած. մինչև անգամ՝ եթէ չեմ սխալիր, խղճին վրայ պտուի մը իսկ ունի եղեր. պտուղներ, բանջարեղէններ, ամէն ալ իրենց հարկը վճարած են իրեն:

Անկենդան իրերէն վերջը, առանց սպասելու, կենդանի իրերու գծագրութեամբ պարագլի սկսած է, ծանօթ տիկիններու պատկերներ շուտ շուտ կը յաջորդեն իրարու, եւ ամէնքը ուրախութեամբ կը տանէին իրենց նկարները եւ միակ վարձատրութիւնը զոր ասոնց փութարեն կը ստանար Օր. Արաքսին, ուրիշ բան չէր բաց եթէ անոնց նա-դիաշուք շնորհակալութիւնները:

Անոր աշխատանքին պատերն համակ ծածկուած են իր ձեռակերտ նկարներով, որոնցմէ երկուքը խիստ նշանաւոր, իւր վարպետին սքանչալու մեծութեամբ են:

Քանի մը տարի Գահիրէի մէջ ձմեռները նկարներու ցուցահանգէս տեղի ունեցաւ. օրիորդը երեք անգամ իրարու վրայ ցուցադրեց հոն իւր նկարները:

Գեղեցիկ եւ լայն ապագայ մը կը բացուէր անոր առջեւ. ամենադեղեցիկ յայտնով լի հորիզոն մը իրեն վերապահուած կը համարուէր, բայց անգուր ծակատաղիւր յեղկարծ խզճութեամբ այլապէս տրամադրեց: Երեք տարի է որ անոր գեղեցիկ աւիւնը յանկարծակի կերպով շէջած է, ստիպուած պատճառէ մը՝ զոր կ'անդիտանամ: Յիմար բնութեան անկմանակ մէկ օրէնքն է՝ որ Զա-րիբը լինի ընդհանուր կանոն, իսկ բարիքը՝ ողբալի օրէն վաղանցիկ, լինի ամենաշինչ բացառութիւն: Հաճեցէք, Սիրոյն Տգթեօն. ընդունիլ իմ ամէնէն համակրական զգացումներս:

Պ ե տ ր ո ս ճ օ ր ճ հ ա ն :

Հասն ուրախ եմ որ Ստեփան բժիշկ Գեորգեանի կենսագրութեանը առիթով, կը ծանօթանանք թէ Տեմիրճեան նշանաւոր նկար-չին, եւ թէ իր աշակերտուհի նաեւ այսօր տաղանդաւոր Հայ նկարչուհիի մը, որ Նեղոսի օրհանգիստի վրայ ծնած, Հայ իգական սեռին մեծ փառք կ'ըլլայ հոն, իւր ծարտար ա-րուեստով: Օրիորդ Արաքսի Առաքելեան տա-կաւին շատ երեսասարդ, փափաքելի է որ վերստանայ իւր նախկին խանդն ու եռանդը, եւ դարձեալ իւր վրձինին հրաշակերտները ցու-ցադրէ փարաւոնեան մայրաքաղաքին մէջ ի պատիւ իւր սեռին, Հայ իգական իւր ստաւա-պեալ Ազգին, որ արուեստի ու գիտութեան զարգացումներու տիրանալով միայն պիտի կա-րենայ թշուառութեան ձորքը լքանել:

Մեր խոնարհ տղերը թո՛ղ գրգիռ մ'ըլ-լան Օր. Արաքսի Առաքելեանի, որուն անունը բժիշկ Ստեփան Գեորգեանի հետ անընթ պիտի մնայ հին Հայ բժիշկներու կենսագրական պատ-մութեան մէջ:

Բժիշկ Ստեփան Գեորգեան, ինչպէս ըսի վերը, թաղուած է Գահիրէի Ազգային գե-րեզնիատունը, ուր յուսամ թէ իւր որդին զայն գեռ անշուք պահել պիտի չուզէ եւ գե-ղեցիկ մահարձանով մը ապագայի յիշատակու-թեանն ու յարգանքին պիտի յանձնէ Հայ բժիշկ մը, որ Բեստէն Տէր Պետրոսեան Տգթ. Միքայէլի եւ Պետանեան Տգթ. Երանտիկի հետ անցեալ դարու առաջին կիսուն, Եգիպտոսի մէջ բժշկութեան ուսմանը նշանակեց եւ անոր փառքը:

Քննա, 31 Նոյեմբեր 1909:

ՏՕԹ. ՎԱՀԱՄԻ Ե. Թ.ՈՒՄԻՆԱՆ

Ա Յ Խ Ա Ր Կ Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՊՈՆՏԵՆԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԷ

ՄԱՍՆ Ա.

ՀՅՏԵՆՏԵՆԱՆ ՈՒՂԵՆՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈՆՏՈՍ
Յ. Գ. Կ. ՆՆԳԵՐՍԵՆԻ

Ա. Իսկելիքէ Ամասիա:

§ 1. Իսկելիք: — Պոնտոս մտայ Իսկելիքէ, ուր հասայ Եռնիս 2ին իրիկունը, Անկիւրիոյ եւ Գան-գրայի (Չանգրի կամ Սիւնդրի) ծածկով: Քաղաքը Հռոմէական ուղղոյն մօտը կ'իյնայ, այն ուղեգծին՝ որ Նեկիստարայէն դէպ ի արեւմուտք կ'երկարէր՝ Ամասիայէն ու Գանգրայէն անցնելով: Ապացոյց է Պոմպէոս Բասոսի մոնումըտը, այժմ ազուցուած կամրջին մէջ՝ որ ձգուած է քաղաքին մէջէն հոսող գետին վրայ: Մոնումըտին կրած թիւնն է 80 m. p. (81) հազար ոտք — 74 1/2, անգղիական մոն կամ 120 քիլոմետր)՝ ուղեգծին սկզբնաւորութիւնը (caput viae « գլուխ ճանապարհին ») ըլլալով յայտ-նապէս Ամասիա, որ իբր 74 անգղ. մոն հեռու է Իսկելիքէ: Ուստի կ'երեւայ թէ քարն իւր նախնա-կան տեղին մօտեցը մնացած է. բայց միւս կող-մանէ տարակոյտ չկայ թէ քարն այս տեղը բե-րուած է Աղիոսի հովտէն, որովհետեւ այժմու քա-ղաքն ուղեգծէն քանի մը մոն վեր կ'իյնայ՝ բլուր-

1 CIL, III, Suppl. 6897.

2 Ըստ հանդիսեալ աւստրալիական Գ. Հերթելիքի՝ որ մոնումըտը գտած է, քանուշաք ժամ հեռու: